El Quixot és una traducció - article d'En Jordi Bilbeny

Autor: Jordi Bilbeny
Data de publicació: 01-05-2010

Jordi Bilbeny afirma que l'edició original del Quixot, anterior a 1604, va ser escrita en català i que les diferents edicions peninsulars del llibre fins a l'any 1605 són totes traduccions. L'autor raona que si totes les edicions són iguals, excepte la de Barcelona que s'ha perdut, potser aquesta última edició ho deia d'una manera diferent, possiblement en una altra llengua.

En el meu primer lliurament d'aquesta secció del "Sabies que...", apuntava la idea que la primigènia edició del Quixot –l'anterior a 1604– fos escrita en català, perquè, de les 6 edicions peninsulars del llibre (les dues de Lisboa, les dues de València, la de Barcelona i, fins i tot, la inventada de Madrid) de què tenim coneixement fins a l'any 1605, l'única que no s'ha conservat és la de Barcelona.

Llavors jo raonava que, si totes eren iguals i deien el mateix, potser la de Barcelona ho deia d'una manera diferent. És a dir, ho podia haver dit en una altra llengua, raó per la qual va desaparèixer l'edició sencera. I si no fos perquè En Servent, a la segona part del Quixot, ens diu que va existir, avui dia no en sabríem absolutament re.

La idea d'un Quixot traduït, es fa palès, a més, perquè són múltiples els al·legats del seu autor a favor de la llengua nativa. Un d'ells apareix al capítol VI de la 1a Part del llibre, on escriu que si algú "parla en altra llengua que la seva, no li guardaré cap respecte; però si parla en el seu idioma, el posaré sobre el meu cap"; sentència que només té sentit en un país on la gent canvia de llengua fàcilment i on, aquest canvi, a més d'anar en detriment de la llengua pròpia té unes clares connotacions de deserció política. I, encara, al capítol XXIII, ens diu que, "tot i que posaren silenci a les llengües, no el pogueren posar a les plomes, les quals amb més llibertat que les llengües solen donar a entendre a qui ho vol allò que està enclòs a l'ànima". Que és com dir, que tot i tenir la seva llengua prohibida, els conceptes que vol difondre, els pot estampar en una altra llengua.

Si, conseqüentment, En "Cervantes" despotrica dels qui canvien de llengua, i denuncia els qui la prohibeixen, però creu que, fins i tot en una altra llengua es poden transmetre ideals; si escriu a favor de l'ús de la llengua pròpia i fa elogis a la llengua catalana, essent ell com era un habitant de la Nació Catalana, i essent com era un Servent, amb casa a Barcelona i llinatge a Xixona, i estar en contra de les traduccions de les llengües romàniques, com diu al capítol LXII de la 2a Part, no hauria escrit mai en castellà. Per tant, si el Quixot es va editar en castellà, és que havia de ser una traducció. Però, tanmateix, ¿hi ha rastres d'aquest fet al mateix Quixot?

Evidentment: al capítol IX de la 1a part, En Servent ens indica que, passejant per Toledo, va trobar uns papers escrits en àrab "que contenien la història de Don Quixot". Vist això, compra els cartipassos i se'ls endú. I demana a un morisc que "em posés aquells cartipassos, tots els que tractaven de Don Quixot, en llengua castellana, sense treure'n ni afegir-hi res". I, pagat el que li havia de pagar per la feina de traducció de l'obra, "en poc més de mes i mig la traduí tota".

Fins ara, els entesos creien que aquest paràgraf era una simple qüestió d'estil, un recurs literari més entre els que els escriptors empraven per donar un fons de misteri a les seves obres. Però a vista del que he exposat fins aquí, em sembla més versemblant opinar que, com de costum, i de forma subliminar, En Servent ens està dient ben a les clares que la seva obra és una traducció. La conya que hi afegeix, en dir-nos que el traductor "s'acontentà amb dues arroves de panses i dues faneques de blat" té ara sentit si sabem que els censors traduïen de franc.

A més a més, les sovintejades referències al llarg de tot el text del Quixot al fet que l'obra és traduïda i que hi ha hagut un traductor, abonen la meva conjectura que no es tracta d'un recurs, sinó d'una realitat. Així ho trobem novament, a l'inici de la 2a Part, al capítol III. Quan En Servent insisteix sobre les grandeses de Don Quixot, assenyala que "rebé tingui el curiós que tingué cura de fer-les traduir de l'àrab en el nostre vulgar castellà".

Sembla que la traducció va desplaure tant al mateix Servent, que al "Pròleg" no es va estar d'escriure que "jo, que,

encara que sembli pare, sóc padrastre de Don Quixot", en clara evidència al fet que no és pare en la llengua original, sinó en una altra llengua. Que és com dir que el Quixot castellà és el seu fill bord o il·legítim. I, encara, el disgust havia de ser tal, que ens assegura que ni volia prologar el llibre, "ni menys treure a la llum les gestes de tan noble cavaller". Les causes: "la lectura és seca com un espart" (potser referit a l'eixutesa de la llengua castellana); "aliena d'invenció" (tal vegada inventada per un altre); "minvada d'estil" (perquè, en la traducció l'ha perdut); "pobre de conceptes" (segurament perquè el canvi de llengua i de perspectiva política, els ha empobrit); i "falta de tota erudició i doctrina" (com correspondria a una traducció d'aquestes dimensions).

També al capítol XXV, escriu que "hi ha sempre entre nosaltres una caterva d'encantadors que totes les nostres coses muden i trastoquen, i les tornen segons el seu gust i segons tenen les ganes d'afavorir-nos o destruir-nos". El paràgraf fa referència a la realitat quotidiana, però no pas per això exclou una doble lectura que afecta de ple el text dels llibres escrits, entre els quals ara hi podem incloure el Quixot.

Per aquesta raó, En Servent també escriu que "jo determino que el senyor Don Quixot es quedi sepultat en els arxius de la Mancha, fins que el cel depari qui l'adorni de tantes coses com li falten". La sentència, que recorda el testament del Pare Cases, que guarda els originals dels seus llibres sobre temes americans "fins que Déu ho consideri oportú", sembla sense sentit en un pròleg que acompanya una edició pública del llibre, car és absurd voler que el Quixot quedi sepultat en arxius, mentre s'estampa el llibre perquè el llegeixi tothom. Però no pas si fa referència a l'autèntic Don Quixot: l'original català, segrestat per la censura reial, i guardat en els arxius de Castella.

Jordi Bilbeny